

GRAHAM
HARMAN

NESNE
YÖNELİMLİ
ONTOLOJİ

ÇEVİRİ: OĞUZ KARAYEMİŞ

Tellekt

Her Şeyin Yeni Bir Teorisi

2. BASKI

NESNE YÖNELİMLİ ONTOLOJİ

HER ŞEYİN YENİ BİR TEORİSİ

Tellekt_08

Nesne Yönelimli Ontoloji: Her Şeyin Yeni Bir Teorisi, Graham Harman

Çeviri: Oğuz Karayemiş

Object-Oriented Ontology: A New Theory of Everything

Bu kitap ilk kez Penguin Books Ltd. tarafından Birleşik Krallık'ta İngilizce olarak yayımlanmıştır.

Bu eserin Türkçe yayın hakları Onk Ajans Ltd. Şti. tarafından alınmıştır.

İlk basım (çeviriye kaynak alınan basım): Pelican Books, 2017

© 2017, Graham Harman

© 2020, Can Sanat Yayınları A.Ş.

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. baskı: 2020

2. baskı: Şubat 2023, İstanbul

Bu kitabın 2. baskısı 1000 adet yapılmıştır.

Yayına hazırlayan: Sıla Tanilli - Avşar Gürpınar

Düzeltili: Melis Ofilas

Mizanpaj: Bahar Kuru Yerek

Kapak Tasarımı ve Uygulama: Bora Başkan

İç Kapak Görseli: Furkan Temir

Baskı ve cilt: BPC Matbaacılık San. ve Tic. A.Ş.

Osmangazi Mah. Mehmet Deniz Kopuz Cad. No.17/1 Oda:1

Esenyurt, İstanbul

Sertifika No: 48745

ISBN 978-605-80433-5-0

Tellekt

tellekt.com • bilgi@tellekt.com

Maslak Mah. Eski Büyükdere Cad. İz Plaza Giz, No: 9/25 Sarıyer/İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

Sertifika No: 43514

Tellekt, Can Sanat Yayınları Yapım ve Dağıtım Ticaret ve Sanayi A.Ş.'nin markasıdır.

twitter.com/tellekt • facebook.com/tellekt • instagram.com/tellekt

NESNE YÖNELİMLİ ONTOLOJİ

HER ŞEYİN YENİ BİR TEORİSİ

GRAHAM HARMAN

ÇEVİRİ:
OĞUZ KARAYEMİŞ

Tellekt

GRAHAM HARMAN, 1968'de Iowa City'de doğdu. St. John's College'dan lisans, Penn State Üniversitesi'nden yüksek lisans, DePaul Üniversitesi'nden doktora derecesi aldı. 2000-2016 arasında Kahire'deki Amerikan Üniversitesi'nin Felsefe Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalıştı. 2016'dan bu yana Los Angeles'taki SCI-Arc'ta felsefe profesörü olarak görev yapan Harman, "Nesne Yönelimli Ontoloji" kavramını geliştirmiştir ve "Spekülatif Gerçekçilik" akımının öncülerinden biri olarak kabul edilmektedir. Yayınlanmış 18 kitabı bulunan Harman, *ArtReview* dergisi tarafından 2015'in en etkili 100 kişisi, 2018'in de en etkili elli felsefecisinden biri seçilmiştir.

OĞUZ KARAYEMİŞ, Ege Üniversitesi Felsefe Bölümü mezunudur. Aynı bölümde doktora devam etmektedir. William James'in "Radikal Ampirizm Üzerine Denemeler" (Heretik Yayınları, yayın aşamasında) adlı kitabını Türkçeye çevirmiş, çok sayıda internet sitesi ve blog için de çeviriler yapmış ve farklı yayınevlerinde çeşitli çevirilerin yayına hazırlanma sürecine katkıda bulunmuştur. Kendi projesi olan *seminerdeleuze.org*'da Fransız filozof Gilles Deleuze'ün derslerini çevirmeye devam etmektedir.

İÇİNDEKİLER

NESNE YÖNELİMLİ ONTOLOJİ: MÜKEMMEL BİR SUÇ	9
<i>NESNE YÖNELİMLİ ONTOLOJİ</i> 'NİN TÜRKÇE ÇEVİRİSİNE ÖNSÖZ	17
GİRİŞ	25
1. HER ŞEYİN YENİ BİR TEORİSİ	37
2. ESTETİK FELSEFENİN KÖKENİDİR	67
3. TOPLUM VE SİYASET	99
4. DOLAYLI İLİŞKİLER	133
5. NESNE YÖNELİMLİ ONTOLOJİ VE RAKİPLERİ	167
6. NESNE YÖNELİMLİ ONTOLOJİYE FARKLI YAKLAŞIMLAR	183
7. NESNE YÖNELİMLİ ONTOLOJİYE GENEL BAKIŞ	209
SON NOTLAR	215
KAYNAKÇA	225

NESNE YÖNELİMLİ ONTOLOJİ: MÜKEMMEL BİR SUÇ

Felsefede yeni bir hayalet dolaşıyor.

Postyapısalcılık ya da genel olarak postmodern felsefeden sonra, akademik sınırların dışına çıkarak, sanat ya da mimarlık gibi alanlara tesir eden yeni bir felsefi akımdan pek söz edilmiyordu; söylenecek her şeyin söylendiğini, düşünülecek her düşüncenin düşünüldüğünü iddia edenler vardı. Kimilerine göre son filozof (deyim yerindeyse filozof gibi filozof) Derrida'ydı, kiminlerine göre Heidegger. Ama son dönemde yeni bir felsefi düşünce, özellikle Kıta Avrupası'nda gittikçe daha çok taraftar buluyor, öyle ki, artık ciddi bir literatürü, hakkında düzenlenen konferansları bile var; orijinal adıyla *Object Oriented Ontology* ya da *Nesne Yönelimli Ontoloji* (bundan sonra NYO olarak kısaltılacak) akademinin sınırlarını aşarak, nesne yönelimli sanat ya da nesne yönelimli mimarlık gibi alanlara doğru genişliyor.

NYO, yine son dönemde gündemde olan Spekülatif Realizm'in içinde değerlendiriliyor. Ray Brassier, Quentin Meillassoux, Graham Harman, Levi Bryant, Iain Hamilton Grant gibi isimlerin öncülüğüyle alevlenen Spekülatif Realizm, daha çok Kant sonrası felsefenin, özne ve nesne ya da düşünce ve varlık arasındaki ilişkiyi özne merkezli temelden kuran, öznenin nesnesiyle *korelasyonuna* dayanan düşünce sistemlerine karşı bir tez geliştiriyor. İnsan zihninden bağımsız bir gerçekliğin yeniden *düşünüldüğünü* öneren Spekülatif Realizm'in öncülerinden Meillassoux'nun vurguladığı üzere, artık mate-

matik, bize düşünce ve varlığı birbirinden ayrı düşünme olanağı veriyor. Düşünürün çarpıcı metni *Après la Finitude*'de (Sonluluk Sonrası) ifade ettiği üzere, matematik öncülüğünde gelişen bilimsel uygulamalar, örneğin karbon-14'le yapılan yaş tayini, bize insan öncesi evrenin gerçekliğini ispat ediyor (Meillassoux, 2010). Buna paralel olarak, insan sonrası bir evreni de tahayyül etmemiz gerekiyor. Kısacası bu görüşe göre insan, artık evrenin merkezinde düşünülemez ve bugüne kadarki antropomorfik felsefe bir kenara bırakılmalı; genel olarak şeylere ya da artık kurucu özne olmadan da varolduğu kabul edilen nesnelere, kendi gerçeklikleri ve otonomileri geri verilmelidir. İşte NYO'nun çıkış noktası da buraya dayanıyor.

NYO, temel olarak, şeylerin otonomilerini, birbirine ve insan bilincine indirgenemezliğini ve insan bilincinden bağımsız, kendi gerçeklikleri içinde birbirleriyle ilişkiye girdiğini öne sürüyor. Burada Kant'taki bilinmeyen kendinde şeyler (numenler) ile öznel görüş ve anlama yetilerimiz aracılığıyla *kurduğumuz* nesnelere (fenomenler) arasındaki ayrıma tamamen ters bir bakış açısı olduğunu vurgulamak gerekiyor: NYO'da nesnelere iki durumu bulunur: İlkinde, nesnelere “geri çekilmiş” haldedir. Bunu Heidegger'den hatırlayabiliriz. Heidegger'e göre bir nesne kullanımda olmadığı zaman bir ilişkiler ağına çekilmiş durumdadır (bkz. “Zuhandenheit” kavramı). NYO'da da nesnelere, bu haldeyken insanın erişimine kapalı, kendi ilişkiler ağına gömülmüşlerdir. Diğer durumda, nesnelere deneyimimizin nesnesi, yani duyuşal nesne haline gelir, böylece onları duyuşal nitelikleriyle deneyimleyebiliriz. Ancak bu ikinci durumda nesneye tamamen nüfuz etmemiz olanaksızdır; nesnelere ancak kendilerini belirli ilişkiler ağına gösterdikleri belirli biçimlerle algılayabiliriz. Aslında bu görüşü Kant'ta da bulabiliriz, özellikle de onun “düşünümler ve duyulur dünya” ayrımında ya da herhangi bir erişime kapalı “kendinde şeyler” görüşünde. Ancak NYO'da, düşünümler ve duyulur dünyada kendinde şeyler ya da bilinebilir şeyler arasında bir ikilik yoktur. Geçişler her zaman olanaklıdır, ancak önemli olan, nesnelere insandan bağımsız, kendi aralarında da belirli edimsel ilişkilere sahip olduğunun kabul edilmesi gerekir. Kısacası nesnelere, insandan bağımsız bir varoluşa sahiptir, dahası, kendi aralarında da sürekli olarak devingen ve dinamik bir ilişki halindedirler.

NYO, buradan yola çıkarak, felsefe tarihinin insanın nesnelere tahakkümünün tarihi olduğunu iddia ediyor. Bu, her şeyden önce iki türlü oluyor: Nesnelere altını ya da üstünü kazma (*undermining/overmining*) yoluyla. Buna göre nesnelere altını oyma, nesnelere kendi başlarına bir gerçekliği ya da özerkliği olduğunu reddedip, onların daha derinde yatan tözlerin tezahürü olduğunu iddia ediyor. “Her şeyin altında yatan tözü” arayan her tür düşünce, nesnelere altını oyuyor: Kozmosun ateş, su, hava gibi elementlerden oluştuğunu söyleyen Sokrates öncesi filozoflar buna en açık örnek. Üzerini oyma ise, adından da anlaşılacağı gibi, tepeden inmece bir düşünce. Nesnelere yine ikincil bir değer atfeden bu görüş, nesnelere kendi başına bağımsızlığını reddederek, onu örneğin bir ideaya ya da Descartes’ta açıkça gördüğümüz gibi düşünen bir töze bağımlı kıyor.

NYO, her iki tür indirgemeciliğe de, dolayısıyla nesnelere bağımsız varlıklarının meşruiyetine müdahale eden her tür düşünceye karşı çıkıyor. Nesnelere, biz onlara bakışımızı yöneltmediğimiz sürece “kendilerine çekilmiş” durumdadırlar, bu onların bizim algımızın ve düşüncemizin ötesinde bir varlıkları, eyleme kapasiteleri ve hatta belki de ilkel bir psikeleri olmadığı anlamına gelmez. Bu anlayış, pek çok yeni açılım sağlıyor: NYO, modern düşüncenin Kartezyen ikiliklerine, özellikle doğa-kültür, özne-nesne ve fail-yapı ayrımlarına, indirgemeciliğe, Aydınlanma’yla birlikte yükselen “düşünen-bilen özne” tahakkümüne ve bu düşüncüyü radikalleştirerek sınır noktasına ulaştıran Kant’çı “kurucu özne”nin ayrıcalıklı konumuna karşı tavır alıyor.

NYO’ya göre, Kant’tan beri Batı felsefesi yaklaşık iki yüz yıldır nesnelere yalnızca öznenin yola çıkarak ilişki kurmak zorunda kalmıştır, dolayısıyla nesnelere kendi aralarındaki ilişkiyi düşünmek neredeyse tabu haline gelmiştir. Kant’ın felsefede gerçekleştirdiği Kopernik Devrimi, özneyi merkeze yerleştirir: Dış dünya, bir özne tarafından “bilinmediği” sürece, nesnesi bile olmayan bir belirsizlik alanı (numenal alan) olarak kalır. Öznel bilme yetilerinin kurucu hale gelmesiyle, özneye bir Arşimet noktası, başka bir deyişle tüm evreni bir pergel gibi dolaşabileceği dayanak noktası bahşedilmiş olur. Böylece nesnenin, bilen bir özne olmadan hiçbir statüsü olmaz.

NYO'da ise bilen bir özne olmadan da nesnenin bağımsız varlığı kabul edilir; yani nesne, illa öznenin karşısına dikilen bir şey (*Gegenstand*) olmadan da, öznenin tamamen bağımsız olarak, kendi içinde ve diğer nesnelere ilişkiye geçme kapasitesi ve edimi olan bir varlık olarak kabul edilir. Bunun yanında, nesne insana ya da insan nesneye yöneldiğinde, insanın nesneyi tam bir kavrayışı söz konusu olamaz, çünkü her nesne, kendini göstermeyen, karanlık ve yüzeyin altında gizli kalan içsel bir varlığa sahiptir (Harman, 2002). Nesnelere her zaman insanın erişiminden bağımsız bir yanı kalacaktır. NYO, nesnelere, insanın bilme kapasitesinin tahakkümünden çıkarmakla, nesnelere özerk bir alan açmış olur.

NYO, nesneyi ön plana çıkarırken insanı arka plana iterek yeni bir hiyerarşi yaratmaz, bunun yerine öznelere de nesnelere alanına dahil ederek, onların merkezi konumuna son verir. Böylece, “bilen ve kuran özne”nin hâkimiyeti ve felsefi düşüncede en azından Descartes'tan bu yana baskın olan insanmerkezci yaklaşım, kısacası *antroposentrizm* son bulacaktır. Kant'ın Kopernik Devrimi'nin tersine çevrilişiyle, insanın merkezden çekildiği, insan olmayan her şeye aynı ölçüde faillik alanının açıldığı yeni bir dünya tasarımı ortaya çıkar. Bu *posthümanist* dünya tasarımında nesnelere, insanlardan bağımsız var olmakla kalmaz, aynı zamanda insanlar olmadan da ilişki kurma ve hatta eyleme kapasitesine sahiptir: Sözelimi, bir sıvı, insanlar olmadan da akabilir, yıldızlar ve karadelikler oluşur, toprak erozyona uğrar, dalgalar kıyıyı aşındırır, bir gemi batığı durdukça bozulur ve başka bir şeye dönüşür. Tüm bunlar, felsefede insandan bağımsız bir nesnelere dünyasını, hatta insanın olmadığı bir dünyayı yeniden *düşünmenin* gerekliliğini gösterir.

Yalnızca felsefe dünyasına değil, güncel sanat ve mimarlık tartışmalarına da taze bir soluk getiren NYO, heyecan verici ve provokatif, aynı zamanda da insanın sırtındaki ağır yükleri alan rahatlatıcı bir düşünüş biçimi. İnsanı modernliğin rasyonellik talebinden ya da postmodernliğin buyurganca “birey” olmaya zorlamasından özgürleştiriyor gibi görünüyor. İnsanın tüm nesnelere aynı ontolojik düzleme getirilmesi, bir tür eşitlik hissiyatının yanı sıra, şeylerin kendilerinin başının çaresine bakabileceği, biz olmadan da evrenin devin-

gen kalacağı ve işlerin yolunda gideceği fikri huzur veriyor açıkçası: Sanki bir Zen bahçesine bakıyoruz.

Ama NYO'nun zayıf karnı tam da bu huzurlu bahçede: Nesnelere ve bunlar arasındaki ilişkiler simetrik bir düzene yerleştirilirken, apaçık hiyerarşik ve adaletsiz insan ilişkileri ve bu ilişkileri yaratan tarihsel koşullar NYO'nun neresinde duruyor? NYO sık sık apolitik ya da ahlak ötesi (ahlaksız değil) olmakla suçlansa da, aslında bu çok da haklı bir eleştiridir değil. Tersine, NYO'nun insanmerkezci düşünmeye ya da şeylerin altını ya da üstünü oyarak onlara hükmetmeye çalışan tüm tarihsel düşüncelere açtığı savaş, ona gayet politik bir iskelet veriyor. Ancak esas sorun, hâlâ gelişmekte olan bu felsefenin temel savlarına içkinmiş gibi gözüküyor: NYO'da yalnızca şeyler değil, tüm toplumsal adaletsizlikler de erişilebilir, nüfuz edilebilir olma olanağını kaybediyor; insan merkezden çıktıkça, insani sorunlar da görünür olmaktan çıkıyor. Bugün yeni bir felsefi akım olduğunu iddia eden bir düşüncenin, dünyanın sorunlarına kayıtsız kalıp kalamayacağı ya da böyle bir sorumluluk üstlenmek zorunda olup olmadığı ayrı bir tartışma konusu olsa da, yine de NYO'nun, içinden gelişerek ortaya çıktığı tarihsel koşullar üzerinden kendini değerlendirmesi ve geliştirmesi gerektiğini düşünüyoruz; çünkü NYO'nun insanmerkezçiliğin altını oyan düşüncesi, günümüzün apaçık gerçeklerinden bir kaçış stratejisine dönüşme tehlikesi taşıyor. İçinde yetiştiğimiz ileri kapitalist dünyanın yarattığı eşitsizlik ve adaletsizlik hissi ya da doğanın geri döndürülemez biçimde tahrip edilmesinin yarattığı geleceksizlik kaygısı karşısında, yeni olduğunu öne süren bir felsefi düşüncenin, tüm bunlara mesafeli bir tutum almaya hakkı var mı?

“Antroposen” olarak adlandırılan günümüzde, insanmerkezçilikten uzaklaşma, alınacak en ahlaklı tutumlardan biri elbette. Ne var ki, insanı merkezden çepere alma, insanın önemli bir fail olmaya devam ettiği dünyada, onun ahlaksız ve adaletsiz eylemlerinin de çepere alınmasına yol açıyor. Belki de burada, çoğu Batı felsefesinde yapıldığı gibi, insanı tek bir “insan” kategorisi altında değerlendirme hatası yapılıyor. İnsan; hayvanlar ve bitkilerin karşısına konduğunda homojen bir entite olarak görülebilir; ancak tüm olayların gerçekleş-

tiği tarihsel bağlamında insanlar ırklarına, etnik kökenlerine, sınıflarına, cinsiyetlerine, yaşlarına, inançlarına ve karakterlerine göre birbirinden ayrılan heterojen bir gruptur. Bunu göz ardı ederek, insanı kendi içinde hiyerarşi ve çatışma barındırmayan homojen bir entite olarak değerlendirmek, bir felsefenin yeni ve radikal olmasının önünde duran en büyük engel gibi görünüyor. NYO, insan olmayan faillere verdiği önemle, hayvan ve bitkilerin insan tahakkümünden kurtulmasının aracı olabilir; ancak, tüm nesnelere eşitlediği düzlemde, insan insana ilişkilerin hiyerarşik, eşitsiz ve adaletsiz görünümünü görünmez kılan bir yöne doğru kayma tehlikesi bulunuyor. Bu bakımdan acaba NYO, hiyerarşiyi kırmak adına düz bir ontoloji inşa ederek, ama böylece görünmesi gerekeni görünmez kılarak “mükkemel bir suç” mu işliyor?

Graham Harman, felsefesini geliştirmeye devam ettiği bu yeni kitabında, özellikle politik ve epistemolojik eleştirilere çeşitli yanıtlar veriyor, en azından bu eleştirilerle yüzleşme cesareti gösteriyor. Aslında başta Graham Harman ve Levi Bryant olmak üzere, NYO'nun çevresinde toplanan insanların blogları üzerinden yoğun biçimde düşüncelerini paylaşmaları, akademik çevrenin üzerinde durmayı fazla sevmediği konuları (örneğin video oyunları) ya da yazarları (örneğin H.P. Lovecraft) tartışmaları, gittikçe içine kapanan felsefeye soluk aldırıyor, akademik hiyerarşiye bir alternatif üretiyor. Harman'ın kıvrak dili ve nesnelere dünyasına getirdiği alternatif bakış açısı, şüphesiz birçok okuru şaşırtacak. Sonuç olarak karşımızda son yıllarda gitgide daha fazla tartışılan taptaze bir felsefi düşünce var. Umuyoruz bu çeviri, bu tartışmaların çevremize sıçramasına da aracı olacak.

Çiler Çilingiroğlu ve Mehmet Barış Albayrak
Ekim 2019

KAYNAKÇA

Bryant, Levi. R, *The Democracy of Objects*, Ann Arbor: Open Humanities Press, 2011.

Cole, Andrew, “The Call of Things. A Critique of Object-Oriented Ontologies”, *Minnesota Review* 80, 106-118, 2013.

Harman, Graham, *Tool-Being: Heidegger and the Metaphysics of Objects*, Carus Publishing, 2002.

Harman, Graham, *Guerilla Metaphysics: Phenomenology and the Carpentry of Things*, Open Court, 2011.

Meillassoux, Quentin, *After Finitude*, çev. Ray Brassier, Continuum, 2010.

Bloglar:

Graham Harman: <https://doctorzamalek2.wordpress.com>

Levi Bryant: <https://larvalsubjects.wordpress.com>

NESNE YÖNELİMLİ ONTOLOJİ'NİN TÜRKÇE ÇEVİRİSİNE ÖNSÖZ

Kitaplarımdan birinin yabancı bir dilde yayımlanması her zaman büyük bir zevk, fakat şu durumda bu özellikle doğru. Türkçe, benim için diğer diller arasında herhangi bir dil değil, eşimin ve bana en az öz akrabalarım kadar yakın olan ailesinin anadili. Ailenin bazı üyeleri İngilizce okuyamadıkları için, bu çeviri sayesinde, tuhaf Amerikalı akrabalarının bunca zamandır neyle meşgul olduğunu doğrudan öğrenme şansları olacak!

2000 yılının sonbaharında, Mısır, Kahire'deki Amerikan Üniversitesi'nde çalışmaya başlamak üzere Chicago'dan ayrıldım. Mısır'da yaşamanın çok sayıda faydalarından biri de, diğer ülkelere kolaylıkla seyahat etmek için merkezî bir konumda olmasıydı. İstanbul'a ilk seyahatimi gerçekleştirdiğim 2002 yazında ben de pek çok turist gibi Sultanahmet'te bir otelde kaldım. Tarihe ve suya olan sevgim düşünüldüğünde, İstanbul hızlıca favori şehirlerimden biri haline geldi ve ilerleyen yıllarda defalarca ziyaret ettim. İstanbul'u o kadar sevmiştim ki, Türkiye'nin başka hiçbir şehrine seyahat etme zahmetine girmedim. Bu durum, 2012'de Kahire'deki Kimya Fakültesi'nden iş arkadaşımın nişanlandığımda değişti: O kişi, Ankara'nın

yerlilerinden biri olan Necla Demir. Necla'nın ailesi tarafından o kadar sıcak karşılandım ki, Ankara benim ikinci evim haline geldi. Ankara'nın Bahçelievler semtinde yaşamak üzere Kahire'den ayrıldık ve 2013 ile 2015 arasında, Necla iş bulup, birlikte ABD'ye dönene kadar da burada yaşadık. Fakat hâlâ sıklıkla Türkiye'ye gidiyor, ya Bahçelievler'de ya da Didim yakınlarındaki Akbük'teki küçük yazlık evimizde kalıyoruz. Ne zaman Akbük'e gitsem, kadim felsefenin doğum yeri olan Miletos'a ilham ziyaretinde bulunurum.

Nesne Yönelimli Ontoloji ilk kez 2018 baharında yayımlandı. O yılın 27 Eylül'ünde kitap, Oxford Üniversitesi'nden Stephen Mulhall tarafından *London Review of Books*'ta yazılmış ilginç bir eleştirel incelemenin konusu oldu. Türkiyeli okurlar da Mulhall ile benzer soruları sorabileceği için, onun itirazlarının bir kısmına burada yanıt vermek faydalı olabilir.

Mulhall'ın ilk itirazı, “her şeyin teorisi” olmayı vaat eden herhangi bir kitabın başarısızlığa yazgılı olmasıydı. Mulhall, şöyle diyor: “Bu, felsefi her şeyin teorilerinin sorunudur, ister verili bir alanda olsun... ister mutlak olarak her şeye dair olsun. Mesele, onların genelliğinin hatalı iddialar ortaya koyma riskini artırması değildir; mesele, onların hiçbir iddiada bulunamama riskiyle karşı karşıya olmalarıdır.” Mulhall, öyle görünüyor ki, bir şey teorinin kapsamının dışında bırakılmadıkça, hiçbir pozitif bilginin olmadığını ima ediyor, sanki, gerçekliğin bütünü bir yana, herhangi bir verili alanın bütünü hakkında da herhangi bir şey öğrenmek mümkün değilmiş gibi. Bu suçlama kafamı karıştırıyor. Açık ki, fiziksel evrendeki her şeyin kuarklardan veya elektronlardan yapıldığını söylemekte hiçbir beis yok; bu ifadelerin “hiçbir iddiada bulunamama riskiyle karşı karşıya olduğunu” ileri sürmek epey zor. Şunu da kaydedelim ki, eğer Mulhall, bu noktada haklıysa, ontoloji -felsefenin olduğu gibi gerçekliğin yapısıyla uğraşan parçası- mümkün dahi olamazdı, ki bu açık ki yanlıştır. Platon'un dünyevi nesnelerin dünyevi olmayan formlardan pay aldığı fikrine veya Descartes'ın yalnızca üç tür tözün -Tanrı, düşünen töz ve yayılımlı fiziksel töz- var olduğu fikrine kolaylıkla itiraz edilebilir. Yine de, Platon ve Descartes'ın “herhangi bir iddiada bulunamadığını” söylemek saçma olur-

du. Bu bakımdan, Nesne Yönelimli Ontoloji (NYO) temelde, bir bütün olarak gerçekliğin yapısı hakkında bazı temel iddialarda bulunmayı deneyen, felsefe tarihindeki uzun bir geleneği devam ettirmektedir. Mulhall'ın NYO'nun "hiçbir şey" söylemediğini iddia etme çabası, beni iyi bir mevkiye koyuyor, zira Mulhall, bu suçlamayı, felsefe tarihinde hiç kimsenin hiçbir zaman anlamlı bir şey söylememiş olduğunu abes bir şekilde iddia etmeksizin yöneltemez: Gerçekten radikal bir eleştirisi!

Mulhall'ın ikinci itirazı, nesnelere altını kazarak [*undermining*] (onları daha küçük parçalara indirgeyerek), üstünü kazarak [*overmining*] (onları zihindeki veya başka bir şeydeki etkilerine indirgeyerek) veya ikili kazarak [*duomining*] (her iki indirgemeyi eşzamanlı kullanarak) varlıklarını silen teorilere dair eleştirimi ilgilendiriyor. Asla benim terminolojime atıfta bulunmasa da, açık ki kastettiği bu. Şöyle diyor: "Harman için bir nesne, basitçe indirgenmeye direnen herhangi bir şeydir: özerk, bölünmez doğası ve varoluşu, bileşen kısımlarına ya da dünyadaki etkilerine ya da diğer nesnelere ilişkilerine indirgenerek açıklanamayan herhangi bir şey." Mulhall'ın sorunu, belli ki, bu teorinin bir tarihçi için nasıl kullanışlı olabileceğini görememesidir. Zira bu endişesi de deneyimle çürütüldü: NYO, halihazırda felsefe dışındaki disiplinlerde de kayda değer bir başarıya erişti. Onuruma etkinlikler düzenleyen mimarlar, sanatçılar, arkeologlar ve örgütler, kitaplarımda kullanışlı bir şeyler bulmuş gibi görünüyor.

Üçüncüsü, Mulhall, benim indirgemecilik karşıtı nesnelere teorimi, hangi nesnelere indirgenemez olduğunu belirleme konusunda herhangi birinden daha yetkili olmadığını için, kullanışsız bularak itiraz ediyor. Örneğin, bazı kanser türlerinin bazı daha temel fizyolojik fenomenlere indirgenebilir olduğu ortaya çıkabilir. NYO, meselenin ne olduğunu bilmek konusunda kanser araştırmacılarından daha az donanımlıdır. Mulhall'ın suçlamasındaki hakikat kırıntısı, hiç kimsenin mevzubahis bir nesnenin indirgenemez olup olmadığından tamamen emin olamayacağıdır. Bir zamanlar, pek çok insan cadılara inanıyordu ve onların varlıkları için iyi bir kanıtları olduğundan emindiler; bugün, hiçbir eğitilmiş insan cadıların varlığına inanmaz. Aynıysa flogiston ve eter için de geçerlidir: Bugün hiç-

bir saygın biliminsanı, alenen var olmayan şeylerin mevcudiyetini savunmaz. Lakin Mulhall, belli ki burada yanlış bir şeyi arıyor. Buradaki mesele, neyin indirgenebilir neyin indirgenemez olduğuna kalıcı olarak karar verecek yüzde yüz başarılı bir yöntem icat etmek değil, ki bu bizim tarihin dışına sıçrayabilmemizi gerektirir. NYO, bunun yerine, indirgenebilirliğin ne anlama geldiğine dair yeni bir teori ileri sürer. NYO'dan önce, kendi parçaları ve etkileri arasındaki kaygan zeminde öylece uzanan bir nesne teorisi yoktu; bugüne dek tüm nesne teorileri, nesnelerin parçalarından ve etkilerinden *başka hiçbir şey* olmadığını kabul ederek, onu hem aşağıya hem de yukarıya doğru indirgedi.

Dördüncüsü, Mulhall, belki de NYO'nun en kritik içgörüsünü önemsizleştiriyor. Daha açık ifade edecek olursak, benim “gerçekçi bir ontolojinin, gerçek nesnelere ile özneler arasındaki ilişkileri, gerçek nesnelere arasındaki ilişkiler karşısında ayrıcalıklı kılmaması gerektiğine dair görüşünde zararsız iddiamı” eleştiriyor. Fakat iddiamda en ufak bir “zararsızlık” söz konusu değil. Kant'ın Kopernik Devrimi'yle birlikte, dünyada bir nesne-nesne ilişkisi hakkında konuşmak tam anlamıyla imkânsız hale gelmişti. Bunu yapmak, kendiliğinden uzam, zaman ve anlama yetisinin 12 kategorisinin içinden konuşmak demekti ki bunlar Kant için insan deneyiminin transandantal yapısını oluşturuyordu. Başka bir deyişle, pamuğu yakan ateşten bahsetmek, yalnızca, *insanlar için* ateşin pamuğu yaktığından bahsetmekti. Kant sonrası felsefi dünyada, iki nesne arasındaki ilişki hakkında, kendimizi bu resme dahil etmeksizin konuşabilmenin artık bir yolu yoktur. Zararsızlık bir yana, bu durum, iki yüzyıldan beridir felsefenin merkezî dogmasıdır ve NYO'nun bunu reddetmesi hem nadirdir (belki de yalnızca Alfred North Whitehead bu dogmayı bizim kadar açık bir şekilde reddetmiştir) hem de ana akım Batı felsefesi için bir tehdittir. Bu ana akıma göre, nesne-nesne ilişkilerine dair herhangi bir tartışmanın tekeli doğabilimlerine verilmiştir, felsefe ise kendisinin insan-dünya ilişkilerini çalışmakla sınırlandırılmalıdır.

Beşinci ve son olarak Mulhall, herhangi bir nesnenin bilgisinin o nesneyle kıyaslanamaz olduğuna dair vurgumun önemini anlamıyor. Sözelimi, NYO, bir elma gözlediğimde, buradan üretilen bilgi-

nin, elmanın kendisi olan şeyle aynı olmadığını ileri sürüyor. Mulhall, bunu şöyle anlıyor: “En azından elmaya dair temsillerimizden bir kısmı, en azından bir süreliğine doğrudur” ve “Harman asla, bilenler olarak sonluluğumuza dair makul farkındalığın... niçin (elmanın) bağımsız gerçekliği için böyle bir tehdit teşkil ettiğini açıklamıyor.” Daha sonra, üslubunu keskinleştirerek, kitaptan şu pasajı alınıyor:

Sözgelimi, gerçek bir portakal veya limon, onu algıladığım şekliyle, insan duyuları ve beyninin kabaca yaptığı tercümeyle teslim edilen, dünyadaki gerçek narenciye nesnelere muazzam bir aşırı basitleştirilmesidir. Gerçek portakal veya limon, benim insani algım için, bir sivrisinek ya da köpeğin algısına kıyasla daha erişilebilir değildir. Zira onların organları da meyveleri farklı bir şekilde, onların kendi deneyim biçimlerine tercüme eder. Bu bakımdan, deneyimlediğimiz tüm nesnelere birer kurmacadan ibarettir: Arkamızı onlara döndüğümüzde –uyumamdan ya da ölmekten bahsetmiyorum bile– var olmaya devam eden, çok daha karmaşık nesnelere basitleştirilmiş modelleri.

Bu pasajda Mulhall’ın canını sıkan nedir? Ona göre, bir limonu idrak ettiğimizde, onun hakkında pek çok *doğruya* sahip oluruz ve bu yüzden ben, “bir nesneyi mutlak olarak tam anlamıyla temsil etmekten daha az olan her şeyin, onu mutlak olarak yanlış temsil etmesi gerektiği gibi tuhaf bir fikre” kapılıyorum.

Fakat Mulhall burada, kendi eleştirel zayıflığına aldırılmadan, argümanının esas amacını ıskalıyor. Şöyle akıl yürütüyor gibi görünüyor: “Bir limonun niteliklerinin %100’ünün doğru bir şekilde bildirildiği mükemmel bir bilgi hayal edilebilir. Şu açık ki, bizler daima bu modelin gerisine düşeriz ve bir verili nesnenin %100’ünden daha az bir şey biliriz. Fakat Harman, %100 bilgiden daha az olan herhangi bir bilginin %0 sayılması gerektiği gibi tuhaf bir iddiada bulunuyor, böylece, bir şeye dair bilgimizin 0 ile 100 arasında bir yerde olabileceğine dair olasılığı ortadan kaldırıyor.” Ne kadar yaygın olursa olsun, bu, bilgiye bakmanın yorucu ve inceliksiz bir yoludur. Bu bakış, bilginin niceliksel bir süreç olduğu varsayımı üzerinde işler: Li-

monun belli özellikleri vardır, bilişsel sınırlar bizleri bu özelliklerin %100'ünü zihnimize getirmekten alıkoysa da, biz onları zihnimize teker teker getiririz. Başka bir şekilde söylersek, limonun biçimi ve limona dair bilgimin biçimi tümüyle kıyaslanabilir, ki böylece ikisi arasındaki fark, limonun kendisi söz konusu olduğunda limon-biçimi “madde” denen şeye bağlıken, ona dair bilgim söz konusu olduğunda, limon-biçimini (en azından parça parça) zihnime almam, ancak limonun maddesini geride bırakmamla mümkün olur.

Bununla birlikte, Mulhall'ın bilgiye dair görüşü iki felsefi hataya dayanır. Birincisi, herhangi bir tercümeyle gerek duymaksızın, limon-biçiminin limonda da zihnimde de aynı olduğu fikridir. Bu Shakespeare'in (veya hatta Graham Harman'ın) İngilizceden Türkçeye mükemmel bir tercümesinin ilkesel olarak mümkün olduğunu düşünmeye benzer. Fakat bunun böyle olmadığını biliyoruz. Belli İngilizce ifadelerin tam bir Türkçe karşılığı yoktur ve aynıysa Türkçe terminoloji için de iddia edilebilir. Örneğin, benim altını kazma [*undermining*], üstünü kazma [*overmining*] ve ikili kazma [*duomining*] terimlerinin tercümesi, *The Quadruple Object* [Dörtlü Nesne] kitabımın Fransızca çevirmeni için bir hayli güçlük yaratmış ve inşacılıktan gelen kazma [*mining*] kelimesinden daha karmaşık metaforlara başvurmak zorunda kalmıştır. Hiç kuşkusuz benzer bir şey Türkçede de meydana gelecektir. Daha evvel *Varlık ve Zaman*'da Heidegger, her soru sorma etkinliğinin üç unsura sahip olduğunu söylemişti: *das Befragte*, *das Gefragte* ve *das Erfragte*.^{*} Okur, Almanca bilmese dahi, bu üç terimin güzel simetrisini hemen görecektir. Ne yazık ki bunlar İngilizceye, üç aşırı derecede teknik ifade olarak geçmiştir. İşte daha genel olarak bilgiyle olup biten de budur. Limon-biçimi yalnızca limonun kendisinde açığa çıkar ve insan zihnine tercüme edilmiş veya bozulmuş bir şekilde aktarılır: herhangi biri, biçimsiz bir maddenin ne olduğunu en başında anlayamayacağı gibi, bir limonu da, limona dair bilgiden farklı kılan tek şey “madde” değildir. Mulhall'ın yaptığı ikinci hata birincisini izler. Yani, her biçimin birleşmiş bir biçim ol-

* (Alm.) “Sorgulanan”, “sorulan”, “soruşturulup bulunmak istenen”, bkz. Martin Heidegger, *Varlık ve Zaman*, çev. Kaan H. Ökten, Alfa Yayınları, 2018, s. 23. (Ç.N.)

duğu dikkate alınırsa, sanki tercüme yalnızca niceliksel bir yetersizlikmiş gibi, bu biçimin herhangi bir “yüzdesini” kavrayabileceğimizi düşünmenin hiçbir anlamı yoktur. Elbette limonlar hakkında bir şeyler biliriz, ancak bu “bir şeyler”, limonda ona karşılık gelen her neyse, ondan tür olarak farklıdır.

Kitabın geri kalanını keşfetmeyi Türkiyeli okura bırakıyorum. Yaşamımın geri kalanı boyunca ülkenize seyahat ediyor olacağım ve nihayetinde orada emekli olmayı planladığım için, yüz yüze tanışmak için sayısız fırsatımız olacak.

Graham Harman, Ekim 2019
Long Beach, California

GİRİŞ

ABD’li seçmenler, 8 Kasım 2016’da, bu kitabın yazımı tamamlanmak üzereyken, hayatı skandallarla dolu iş insanı ve *reality show* yıldızı Donald J. Trump’ı yeni başkanları olarak seçti. Bu şaşırtıcı sonuç, Trump’ın seçim kampanyasındaki yüzlerce tartışmalı beyana rağmen alındı. Videolar aksini kanıtlsa da, yeni başkan bu beyanları kesin bir dille reddetti. Seçim sonuçlarının yarattığı büyük şok dalgası, entelektüeller nezdinde de beklenmedik tepkilere yol açtı. Her zaman olduğu gibi, en uç yorumlardan biri Sloven filozof Slavoj Žižek’ten geldi. Seçimden önceki görüşlerini koruyan Žižek, Clinton’ın elde edeceği bir zaferin neoliberal bir vasatlığa yol açacağını, lakin muktedirlik sevdalısı Trump’ın zaferiyle en azından yeni ve şaşırtıcı siyasal koalisyonların tetiklenebileceğini iddia etti.¹ En yaygın tepki ise, hakikate itibarın kalmadığı bir dünyanın işareti olarak Trump’ın zaferini kınamaktı. *Oxford İngilizce Sözlükleri* gibi nüfuzlu bir kurum da sessizce bu taarruzun başını çekerek, “nesnel olgulardan ziyade duygulara veya kişisel inançlara başvurmanın kamuoyu oluşturmada daha etkili olduğu durumları ifade eden” bir kavram olarak tanımladığı “hakikat-sonrası”nı 2016’da yılın kelimesi olarak

baş tacı etmişti.² Sahneye yeni çıkan malum Amerikalı politikacıya yönelik bu bariz göndermeyi fark etmeyecek kimse olamazdı.

Eğer *Oxford Sözlükleri*'nin tanımına inanacaksak, hakikat-sonrası olarak tarif edilen halimizin çaresi “nesnel olgular” olacaktır. Nesnel olguların kavranması durumuna genellikle *bilgi* denir, bilgi de bir hakikatin tanınması olarak anlaşılır, dolayısıyla bilgi ile hakikat kol kola yürür. Günümüzde bilimin bulguları, bilgi ve hakikatin altın standardı olarak kabul ediliyor: Bir zamanlar kilise öğretilerinin üstlendiği bu rol, gelecekte yerini belki henüz ortaya çıkmamış başka kurumlara bırakacaktır. Bilgi üretiminin egemen olduğu bir toplumda yaşadığımızı söylemek, doğabilimlerinin başarısının ve teknik uygulamalarının, hakikat sayılan şeyin temel ölçütü olduğu ve bu nedenle Donald Trump'ın “duygulara ve kişisel inançlara seslenmesi”ne karşı çıkmak için kullanılabilir bir anahtar niteliğinde olduğu anlamına gelir. Bu görüşe göre bir demagog yalnızca bilgiyle ya da eski bir sol şıara göre “hakikati iktidarın yüzüne söyleyerek” susturulabilir. Benzer bir görüş, seçimden birkaç ay önce astrofizikçi Neil deGrasse Tyson tarafından Twitter'da şu tartışmalı cümlelerle dile getirilmişti: “Dünya'nın sanal bir ülkeye ihtiyacı var: #Rasyonel-ya.* Bir de tek satırlık anayasaya: Siyaset bütünüyle kanıtların ağırlığına dayanmalıdır.”³ Başka bir deyişle, eğer bilimsel yöntemi siyasete uygulayabilseydik, nihayet akıldışı beşeri çatışmalardan kurtulabilir, belki de Bilim Devrimi'nden bu yana geçen dört yüzyıl boyunca doğayı kavrayışımızda gösterdiğimiz ilerlemeyi siyasette de gösterebilirdik.

Bu şekilde hakikat ile bilgi, Trump'ın sözcüsü Kellyanne Conway'in meşhur ettiği “alternatif olgular”ı icat etme konusunda keyfince davranabilen bir göreliliğin panzehri olarak sunulabilir (eski den sola atfedilen görelilik artık sağ ile özdeşleşmiş durumdadır). Buna karşın, hakikat ve bilgi denen bu mucizevi ilaçları nerede bulabileceğimiz her zaman o kadar da aşikâr değildir. Bu durum, hesaplanabilir formüllerden ziyade, değişen beğeni akımlarıyla şekillenen

* Akıl Ülkesi. (Ç.N.)

sanat ve mimarlık gibi alanlarda görünürlük kazanır: Söz konusu fark, mimari ve sanatın –gerçek bilgiyi ürettiği kabul edilen– bilim, mühendislik ya da tıp gibi alanlara nazaran daha değersiz görülmesine neden olur. Ayrıca, Tyson’ın rasyonel kanıtlara dayanan yönetim çağrısına rağmen siyasetin bilgisine kimlerin sahip olduğu da belli değildir. Sözgelimi, Abraham Lincoln veya Mustafa Kemal Atatürk gibi alışılmadık derecede etkili siyasetçilerin çalışma biçimlerinin, halefleri tarafından kolayca uygulanabilecek basmakalıp formüllere indirgenebileceğine inanmak güçtür. Bilimsel bilginin nerede bulunacağı bile her zaman net değil. Entelektüel başkaldırı dönemlerinde bilimsel teoriler sürekli aşağıya edilip değiştirilir ve tüm bu devrimlere rağmen kendilerini “yapısal gerçekçiler” olarak adlandıranların, bilimin sabit bir matematiksel çekirdeği olduğuna dair iddiaları bütünüyle inandırıcı olamamıştır.⁴ Bir tarih ekolünün sarsılmaz hakikatleri, bir diğer ekol tarafından burjuva dindarlığı olarak yaftalanarak reddedilir. Saygın mühendislik firmaları yüzlerce insanın boğularak ölümüne yol açabilecek hesaplama hataları yapar. Farklı dinlerin taraftarları, yüzyıllarca birbirlerini katletti; onların gaddarlıkta Stalin, Pol Pot ve diğer ateistlerden aşağı kalır yanı olmadığını unutmamalıyız. Bilgiyi ve hakikati nerede bulacağımızı bilseydik, duygu ve inanca onlarla karşılık vermek daha kolay olurdu. Ayrıca Batı, Antik Yunan’a kadar uzanan bilimsel geleneğiyle haklı olarak gurur duysa da, belki de bu erken dönemin en büyük entelektüel kahramanı, hiçbir bilgiye sahip olmadığını iddia eden Sokrates’tir (MÖ 469-399). Gerçekten de Platon’un diyaloglarında Sokrates’i sık sık ve içtenlikle hiç kimsenin öğretmeni olmadığını ve bildiği tek şeyin *hiçbir şey bilmemek* olduğunu iddia ederken buluruz. Sokrates’in mesleğinin ünlü ismi *philosophia* [felsefe] dahi, bilgelik değil bilgelik *sevğisi* anlamını taşır. Bu tutum ile bilgiyi sevmekle kalmayıp onu elde etmeyi de arzu eden matematik ve fen bilimleri arasında temel bir fark vardır. Ancak bu fark, felsefenin, bilimin kararlı yolunu takip etmesi gerektiği konusunda ısrarcı olan –disiplin içinden ve dışından– pek çoklarınca görmezden gelinir.

Elinizdeki kitabın konusu, felsefeyi tıpkı Sokrates’in gördüğü gibi gören ve görece yeni bir ekol haline gelen Nesne Yönelimli On-

tolojidir* (NYO olarak kısaltılır). Bilgiye ya da hakikate sahip kimse yoktur; dolayısıyla siyasetteki veya diğer alanlardaki yozlaşmaya karşı bilgi ya da hakikatten medet umamayız. NYO'ya göre düşünce için gerçek tehlike görelilik değil *idealizmdir*. Derdimizin dermanı da hakikat/bilgi ikilisi değil *gerçekliktir* (Bu konuyu Dördüncü Bölüm'de daha detaylı ele alacağız). Gerçeklik, gemilerimizin çarpıp battığı kayalıktır ve hal böyleyken bütün ele geçmezliğine rağmen dikkate alınmalıdır. Komutanlar, hiçbir savaş taktiğinin düşmanla ilk temastaki zayıyata engel olamayacağını iyi bilirler; filozoflar da duygu ve kanaati alt edecek kusursuz formüller türetmeye çalışmak yerine, her teorinin gerçeklikle ilk temasta zayıat vereceğini hatırlamalıdır. Öte yandan, kendisine isnat ettiğimiz formüllerden büsbütün farklı olduğu ve hiçbir zaman doğrudan karşılaştığımız bir şey olmadığı için, gerçekliğe *dolaylı* yoldan yaklaşmamız gerekir. Şeylerin, doğrudan temastan çekilmeleri ve kendilerini *tutmaları*, NYO'nun merkezî ilkesidir. Alışıldık itiraz, bu ilkenin bizi bilinmesi imkânsız bir gerçeklik hakkında işe yaramayan negatif/olumsuz ifadelerle baş başa bıraktığından şikâyet eder; lakin bu itiraz, ortada yalnızca iki seçenek olduğunu varsayar: bir yanda hakikate dair net, düz ifadeler, diğer yanda ise muğlak şiirsel jestler. Bense çoğu bilişsel etkinliğin bu iki biçime de sahip olmadığını iddia edeceğim; bunu görmek için sadece estetik, metafor, tasarım gibi alanlara, herkesçe kınanan retorik disiplinine, hatta felsefenin kendisine bakmak bile yeterlidir. Bu listedeki diğer disiplinler gibi, felsefe de bir bilgi biçimi *olmadığı* halde büyük bir bilişsel değere sahiptir. Bu bilişsel değer, Bilginin her derde deva görüldüğü çağımızda, insanlığın ilerlemesine fen bilimlerinden çok daha farklı yaklaşan gündemiyle felsefeyi yıkıcılık potansiyeli taşıyan bir güç haline getirir. Bunun yanı sıra, başta siyaset olmak üzere pek çok alandaki şarlatanlara en iyi cevap, kimsenin gerçekten erişemediği hakikate dair iddialarda bulunarak değil, onlardan gerçeklikle yüzleşmelerini talep ederek verilebilir. Bu kitabın ana kaygılarından biri, bilgi ile gerçeklik arasındaki uçurumu tespit etmeye nasıl başlayabileceğimizdir.

* (İng.) Object Oriented Ontology. (Y.N.)

On yıl önce kamuoyunun pek az bildiği Nesne Yönelimli Ontoloji, son yıllarda sanat ve beşerî bilimlere etkileyen en kışkırtıcı felsefi teorilerden biri haline geldi. Žižek, modelinde insan öznesine yer vermediği için NYO'ya saldırdı; Žižek taraftarlarının birçoğu da bu yeni ekolün reddinde birleştiler.⁵ Fransız filozof Bruno Latour, daha hevesli davranıp NYO'dan ödünç alarak varoluş tarzları hakkındaki son kitabında “nesne yönelimli siyaset” tabirini kullandı.⁶ Bu sırada NYO, *ArtReview* tarafından uluslararası sanat dünyasına etkisi en kuvvetli olan yüz kaynak arasında gösterildi.⁷ Fakat NYO'nun en büyük etkisi, belki de yeni felsefe akımlarını erkenden benimsemesiyle ünlü bir disiplin olan mimarlıkta kendisini göstermiştir. İki önemli konferansta, NYO'nun, Fransız postmodernist düşüncenin öncü isimleri Jacques Derrida ile Gilles Deleuze'ün mimarlıktaki etkisini gölgede bıraktığı ifade edildi.⁸ Bu arada da Yale Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nin Dekan Yardımcısı Mark Foster Gage şöyle yazmıştır: “Mimarların NYO'yu araştırmasının nedeni NYO'nun, varlık karşısında oluşa yapılan Deleuze'cü vurguya panzehir işlevi görmesinden ibaret değildir. Bunun devamı olarak NYO, ayrıca mimarlığın, kendi nitelikleri yerine ilişkiselliği –süreci, içsel karmaşıklığı, bağlamsal ilişkileri– ile savunulmasının da panzehiridir.”⁹ Ekolün karizması başka alanlardaki ünlülerin de ilgisini çekti; NYO yazarlarından Timothy Morton'la mektuplaşan popüler müzisyen Björk ve 2014'te Londra'da bir evde verdiği dersi dikkatle dinleyen Benedict Cumberbatch gibi.¹⁰

Nesne Yönelimli Ontoloji'nin (“Nesne Yönelimli Felsefe” olarak da bilinir) ortaya çıkışı 1990'ların sonuna tekabül etse de, Nisan 2010'da Atlanta'daki Georgia Teknoloji Enstitüsü'nde düzenlenen bir konferansla ilgi uyandırmaya başladı.¹¹ Benim dışımda, NYO alanında önemli eserler veren yazarlar arasında Ian Bogost, Timothy Morton ve düşüncesi farklı bir yön almadan önce yazdıklarıyla Levi R. Bryant'ı sayabiliriz. Felsefe gibi kadim bir disiplinde her zaman gördüğümüz gibi, NYO'nun fikirlerinin tümü yeni değildir, fakat bu fikirler farklı biçimlerde birleştirilerek filozofların çoğunlukla ihmal ettiği konulara uygulanır. NYO'nun önümüzdeki bölümlerde ayrıntılı olarak incelenecek temel ilkelerinden bazıları şunlardır: (1) İnsan

olup olmamalarına, doğal ya da kültürel olmalarına, gerçek ya da kurgusal olmalarına bakılmaksızın, tüm nesnelere eşit ilgi gösterilmelidir. (2) Nesnelere özellikleriyle özdeş değildir, onlarla gerilimli bir ilişkileri vardır ve tam da bu gerilim, dünyada vuku bulan tüm değişimin müsebbibidir. (3) İki tür nesne vardır: *Gerçek nesnelere* o anda başka şeyler üzerinde etki gösterip göstermemelerinden bağımsız olarak var olurken, *duyusal nesnelere* yalnızca bazı gerçek nesnelere ilişkili olarak var olur. (4) Gerçek nesnelere birbirleriyle doğrudan değil, ancak dolaylı olarak, bir duyusal nesnenin aracılığıyla ilişkilendirilir. (5) Nesnelere özellikleri de yine ikiye ayrılır: gerçek özellikler ve duyusal özellikler. (6) Bu iki tür nesne ve iki tür nitelik dört temel permütasyonla sonuçlanır. NYO, bunları zaman ve mekânın yanı sıra öz ve *eidós* [biçim] olarak bilinen iki yakın kavramın da temeli olarak kabul eder. (7) Son olarak NYO, matematiğe veya doğabilimlerine kıyasla, estetiğin felsefesiyle daha yakın ilişki içerisinde olduğunu kabul eder. Az önce sıralanan fikirlerin bazıları kulağa zorlayıcı, hatta mantıksız gelebilir, bunları açıklığa kavuşturmak için elimden gelen çabayı göstereceğim. Bu kitabı sonuna dek okuyanların, hayli dikkat çekici yepyeni bir entelektüel manzaranın ortaya çıktığını keşfedeceklerini umarım.

NYO, başta felsefe olmak üzere, Afro-Amerikan çalışmaları, arkeoloji, mimarlık, koreografi, tasarım, ekoloji, eğitim, feminizm, tarih, edebiyat teorisi, medya çalışmaları, müzik, siyaset teorisi, psikanaliz, sosyal teori, teoloji, video oyunu teorisi ve görsel sanatlar gibi alanlarda –hem olumlu hem de olumsuz yönde– sert tepkilere yol açtı. Bu tesirin çapı kulağa tanıdık gelebilir, zira Kıta Avrupası felsefesi (ağırlıklı olarak da Fransız-Alman felsefesi) geleneğinden türeyen çok sayıda felsefi yöntem, geçtiğimiz elli yılda İngilizce konuşulan dünyada hızla yayıldı. Bu eğilimler çoğu kez, pek de doğru sayılmayacak bir biçimde, “postmodernizm” veya sadece “teori” adı altında gruplandı ve bazı çevrelerde şaşaalı birer aldatmaca olarak karalandı. Bu bağlamda ilk aklı gelen isimler Jacques Lacan, Roland Barthes, Michel Foucault, Jacques Derrida, Luce Irigaray, Slavoj Žižek, Judith Butler, Martin Heidegger ve Bruno Latour’dur – son ikisi gruptaki favorilerimdir. Fakat yukarıda bahsedilen eğilimlerin

çoğu, gerçekliğin dil, iktidar veya insanların kültürel pratikleri tarafından “inşa edildiğini” iddia eder, oysa NYO açık açık *gerçekçi* bir felsefedir. Bunun bir anlamı da NYO’nun dış dünyayı insan farkındalığından bağımsız bir şey olarak kabul etmesidir. Makul ve sağduyuya uygun görünen bu düşünce, geçen yüzyıl kıta felsefesinin aksi istikametinde hareket ederek, bizi şaşırtıcı bir şekilde sağduyuya yabancı yerlere götürür.

NYO ile yeni karşılaşan fakat C++ ya da Java gibi nesne yönelimli bilgisayar dillerine aşina olan okurlar olabilir. Karışıklığı önlemek için, temelde ikisi arasında bir bağlantı olmadığını baştan belirtmeliyim: NYO, bilgisayar biliminden yalnızca “nesne yönelimli”^{*} ifadesini ödünç aldı, bunun dışında bu alandaki gelişmelerden doğrudan etkilenmedi. Belki de programlama uzmanları nesne yönelimli programlama ve NYO arasında daha ayrıntılı bir karşılaştırma yapabilir, fakat şimdiye dek buna gerek duyulmadı, çünkü NYO, bilgisayar dünyasının ayrıntılarından ilham almaktan ziyade, o dünyadan sadece “nesne yönelimli” ifadesini ödünç aldı; buna rağmen, bilgisayarlarda ve felsefede “nesne yönelimli” kavramı önemli bazı ortaklıklar barındırır. Eski bilgisayar dillerinde yazılmış programlar, tüm parçaları bütüne entegre, sistematik ve bütüncül varlıklar iken, nesne yönelimli programlar, iç bilgilerini diğerlerinden saklı (ya da “kapsüllenmiş”) tutarak birbirleriyle etkileşime giren bağımsız programlama “nesnelerinden” faydalanır. Parçaları birbirinden bağımsız olduğuna göre, artık bilgisayar programlarının her seferinde sıfırdan yazılması gerekmez; daha önce farklı amaçlarla başka bir yerlerde yazılmış programlama nesnelere, içyapılarını değiştirme ihtiyacı duyulmadan yeni bir bağlam içerisinde kullanılabilir. Başka bir deyişle, tekil programlama nesnelere her seferinde yeni bir program oluşturmak yerine, yeni amaçlar için yeni kümeler yaratmak üzere gruplanabilir, farklı kombinasyonlarla yeni işlevlere uygun hale getirilebilir. Söz konusu nesnelere sadece kullanıcı için değil, birbirleri için de şeffaflıktan uzak olduklarını vurgulamak isterim. Bu fikir

* Nesne yönelimli programlama (*object-oriented programming*), Türkçede “nesne tabanlı programlama” olarak da kullanılır. (Ç.N.)

Batı felsefesi tarihine yabancıdır. Yüzyıllar boyunca pek çok düşünür, şeylerin gerçekliğinin bizim için nihayetinde bilinmez olduğunu öne sürdü: Immanuel Kant'ın “kendinde-şeyler”, Heidegger'in “varlık” ve Lacan'ın “gerçek” mefhumu, bu eğilimin düşünce tarihindeki örneklerinden sadece birkaçı. NYO'yu bu düşünce akıllarından farklı –fakat nesne yönelimli programlamaya benzer– kılan fikir, nesnelere insan zihniyle hiçbir zaman tam temas edemediği gibi, birbirleriyle de asla tam temas edemediğidir. NYO'nun orijinal olmadığı yönündeki birçok ithamın ıskaladığı kilit nokta budur. NYO'nun, nesnelere birbirleriyle ilişkilerinde de karanlıkta kaldıklarına dair ısrarı, her şeyin yalnızca ilişkiler üzerinden tanımlandığı ve dünyanın bu ilişkilerin toplamını oluşturan bir sistemden ibaret olduğu görüşüne dayalı, günümüz modasına uygun bütüncül felsefelerden bazılarına karşı koyabilmesini sağlar. Bu tür teorilere karşı, NYO, gerçek, kurgusal, doğal, yapay, insan veya insan olmayan tüm nesnelere karşılıklı bir özerklik içerisinde olduğu ve birbirleriyle, varsayımlarla anlaşılamayacak, açıklanması gereken özel durumlarda ilişkiye girdiği fikrini savunur. Buna değinmenin teknik yolu da, Heidegger'den (1889-1976) alınan bir terimle, tüm nesnelere karşılıklı olarak birbirinden “geri çekilmiş olduklarını” söylemektir.¹² Sağduyuya dayandırılan varsayımları bir tarafa bırakıp şöyle demeliyiz: Nesnelere birbirlerine *doğrudan* temas edemez, böyle bir temasın gerçekleşmesi için ilişkiye üçüncü bir bileşenin, yani bir aracının katılması gerekir.

NYO'nun “nesne yönelimli” kısmını tartıştıktan sonra, artık ontolojiyi temsil eden O harfine geçiyoruz. Burada ödünç alma ilişkisi ters çevrilir; zira felsefe bilgisayar biliminden “nesne yönelimli” ifadesini ödünç alırken, bilgisayar bilimi de felsefeden “ontoloji” terimini ödünç almıştır. Felsefede, “ontoloji” ve “metafizik” o kadar benzerdir ki, kimileri (bu kitabın yazarı da dahil olmak üzere) bu terimleri eşanlamlı olarak kullanmayı tercih eder. Her ikisi de etik, siyaset felsefesi veya sanat felsefesinin kapsadığı spesifik alanlardan ziyade, felsefenin gerçekliğin yapısıyla uğraşan tarafına işaret eder. “Metafizik” tarihinin en çok kabul gören anlatısı, bize bu kelimenin antikçağda Aristoteles'in (MÖ 384-322) eserlerini düzenleyen edi-

törler tarafından türetildiğini söyler. Aristoteles, felsefenin olduğu kadar doğabiliminin de kurucu devlerinden biriydi ve *Fizik* adlı eserinde bize doğanın işleyişine dair kapsamlı bir açıklama sunmuştu. *Fizik*'in yanı sıra, doğaya ilişkin konuların kapsamı dışında kalan ya da ötesine uzanan felsefi meseleler hakkında da eserleri bulunur: Tekil şeylerin (veya “töz”lerin), değişen niteliklerine (veya “araz”larına) nasıl dayanak oluşturduğu ya da Tanrı'nın evrenin yapısındaki rolü gibi. Aristoteles'in editörlerinin, bu zorlu yazılarla ne yapacaklarını bilemeyip, toplu baskıda onları *fizik*'in ardına yerleştirdikleri ve böylece bu yazıların *Metafizik*,* yani “fizikten sonraki” yazılar olarak bilinmeye başlandığı söylenir. Ancak Antik Yunancada “meta” öneki “öte” anlamına da geldiğinden, metafizik yaygın olarak fiziksel dünyanın “ötesine” geçen disiplin olarak anlaşılmıştır. Heidegger ve Derrida'dan (1930-2004) itibaren “metafizik” terimi kıta düşünürleri tarafından hasımlarını suçlamak için olumsuz bir anlamda kullanılmaya başlanmış, Platon'la birlikte de Batı felsefesine yerleşen naif bir felsefe yaklaşımı olarak değerlendirilmiştir. Ontolojiye gelince, bazı filozoflar Yunanca *ontos* ve *logosun* anlamlarını incelikle yorumlamak için yoğun çaba harcasa da, ontolojinin “varlığın araştırılması” manasına geldiğini söylemek amaçlarımız açısından yeterlidir. Ontolojinin Yunan felsefesinde epey erken, hatta Hindistan'da daha da erken bir tarihte ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Bununla birlikte, görünüşe göre “ontoloji” kelimesi, felsefe gibi oldukça yavaş gelişim gösteren bir alanda neredeyse dün diyebileceğimiz 1613 yılına kadar kullanılmamıştır. “Metafizik” aksine “ontoloji” genelde saygın bir terim olarak görülür, daha kesindir, tarihsel veya mistik yükü daha azdır. Ancak bu kitapta da diğer yazılarımda olduğu gibi, “metafizik” teriminin bu alçaltıcı kullanımından uzak duracağım, çünkü klasik felsefeden gelen değerli bir terimi mahvetmek için iyi bir neden görmüyorum. Metafizik ve ontolojiyi bizi tekrara düşmekten kurtaracak eşanlamlı kelimeler olarak kullanacağım, böylece okurun kulaklarını köreltmeden meramımı anlatabileceğim bir üslup olanağı elde edeceğim.

* *Metafizik*, çev. Y. Gurur Sev, Pinhan Yayıncılık, 2015. (Ç.N.)

İnsanlar dünyayı algılamasaydı, dünya var olmaz mıydı?

İnsan, neyin var olduğunu belirleme konusunda özel bir yere mi sahip?

Günümüzün en ilginç felsefi arayışlarından biri olan Nesne Yönelimli Ontoloji (NYO), bu sorulardan yola çıkıyor. NYO'nun kurucularından ve en etkili savunucularından Graham Harman bu kitabında kolay anlaşılır bir dille NYO'nun temellerini ve etki alanlarını ortaya koyuyor. Spekülatif gerçekçiliğin sağlam bir tanımını yaptıktan sonra bunun toplumsal ve siyasal sonuçlarını ele alıyor, ardından da felsefe ve sanattaki yansımalarını tartışıyor.

Arkeoloji, mimarlık, tasarım, ekoloji, tarih, feminizm, müzik, sosyal teori, edebiyat teorisi, medya çalışmaları, siyaset gibi alanlardan örnekler sunarak ve geçmişten günümüze felsefecilerle diyaloga girerek "her şeyin teorisi" olmaya aday yeni bir nesne ontolojisinin gerekli olduğunu savunuyor.

Harman'ın 2017 tarihli kitabı *Nesne Yönelimli Ontoloji*, günümüzdeki en canlı felsefe tartışmalarından birini anlamak ve takip etmek isteyenler için bulunmaz bir kaynak.

Tellekt

www.tellekt.com

ISBN 978-605-80433-5-0

9 786058 043350